

Prefaci

Les conseqüències de la mort del rei Martí: un enigma històric

De tant en tant, les preguntes que es fa el poble i les que es fan els científics coincideixen. Quina haguera estat la història de la nació catalana i, per tant, com fóra avui Catalunya, i la nostra societat, al segle XXI, si el rei Martí, darrer comte de la dinastia d'en Guifré, per tant de la nissaga catalana, no hagués mort sense descendència l'any 1410? La pregunta, tant en la versió popular com en la versió acadèmica, no és gens menor.

En un intent de superació del corrent romàntic dins la historiografia, els historiadors de la darrereria del segle XIX volgueren introduir una exactitud extrema —sovint positivista, i en tot cas sempre fidels a les dades comprovables— que esperaven que conferiria a la seva disciplina el nivell necessari de rigor científic que demanaven els temps. Els fruits d'aquesta tendència han estat, no n'hi ha cap dubte, extraordinàriament importants. Tanmateix, amb el pas del temps, hem comprovat —des de Toynbee fins a Braudel, Ferran Soldevila i Vicens Vives— que una cosa no foragitava l'altra i que, d'alguna manera, la història com a disciplina mai no podia defugir l'element d'interpretació en la seva tasca. La interpretació i l'ús de la conjectura, més enllà de la constatació, són l'essència de les humanitats. I la història, com a art —a més de com a ciència—, és una de les humanitats.

Un cop superada la polèmica que al seu dia desfermà el positivisme amb el retorn de la interpretació d'allò que s'assumia que havia estat inevitable, els historiadors tornaren a la feina, això sí, sense considerar mai cap contrafàctic, és a dir, cap altra possibilitat que no fos allò que va succeir. Fins fa molt pocs anys, totes les escoles històriques —des de les estructuralistes a la manera d'Annales fins a les empiristes més orientades vers la microhistòria, des de les neomarxistes nord-americanes fins a les més conservadores, des de les més tradicionalistes i orientades al relat fins a les més sociològiques— coincidien a defugir un sol tema: allò que mai no succeí. Imaginar situacions hipotètiques, contrafàctiques, era entès com a impresentable, desqualificava l'estudiós i el condemnava a un exili intel·lectual fulminant.

Vet ací, però, que algú gosà plantejar seriosament la qüestió prohibida. Què hauria passat a la Segona Guerra Mundial si l'atemptat contra Hitler l'hagués matat? (La metralla li passà a centímetres, o mil·límetres, del cos.) I si el general Blücher hagués arribat a temps als camps de Waterloo? Formulada des de l'angle de la contingència —un element del qual qualsevol historiador ha d'ésser conscient—, la pregunta no sembla gens sobrerera. A més, la resposta pot obeir paradoxalment a les més rigoroses exigències del determinisme històric. Hom hauria de concloure, a propòsit d'aquests exemples, que la derrota de l'Alemanya nazi era en tot cas inevitable, o que també ho era la de Napoleó, més d'hora que no pas tard. El debat recent desfermat internacionalment per aquesta pregunta —només aparentment incòmoda— ja ha do-

nat bons resultats: ha incorporat altres ciències socials en alguns casos, ha afinat la sensibilitat dels historiadors i ha reivindicat la importància de l'humanisme en l'estudi de la història.

El cas de Martí l'Humà encaixa perfectament dins d'aquesta problemàtica. És potser la més òbvia de tota la història del nostre país. Sense conjectures massa agosarades, és molt possible que Catalunya, que tot just amb el rei En Jaume havia arribat grosso modo a la seva màxima expansió territorial pròpiament catalana —en llei, cultura, llengua i nissaga de poblament—, no l'haguera pogut superar. La seva relació asimètrica amb les potents monarquies francesa i castellana, l'expansió otomana a la Mediterrània i subseqüent decadència del seu món marítim, la seva reducció com a principat menor dins la geopolítica europea i, finalment, fins i tot la desfeta nacional del 1714 haurien, probablement, estat gairebé les mateixes. I igualment, la supeditació a l'ordre polític hispànic durant els segles XIX i XX.

Resten també preguntes més llunyanes i, aquest cop, massa abstractes per a ser acadèmicament considerades: podria haver tingut un país petit i independent, mediterrani, una metròpoli potent, burgesa i industrial als segles XIX i XX com és Barcelona? La resposta ens la dona, potser, Milà. Juntament amb Torí, la capital llombarda va fer de la construcció d'un gran estat unificat italià la seva força, havent cedit de bon grat la capitalitat política a Roma. Un viarany distint, exactament oposat al nostre, un país que no podia aspirar a dominar la resta de la Península a la manera com ho feren amb Itàlia piemontesos i llombards. En tot cas, aquesta especulació és molt menys legítima. Tanmateix no hi ha dubte que les conseqüències no volgudes de l'extinció de la nissaga del rei Martí romanen, i romandran, fonts constants de conjectures en l'imaginari de la pàtria.

L'Institut d'Estudis Catalans, mitjançant la Secció Històrico-Arqueològica, conscient de la importància del fet, commemorà el sisè centenari de la mort del rei Martí amb un important congrés internacional, les actes del qual m'honoro a presentar. Martí l'Humà fou un gran rei, mereixedor del més noble qualificatiu mai rebut per un monarca, el d'Humà. Recuperà Sicília per a la Corona, encetà la dominació de Sardenya i intentà, debades, pacificar les lluites entre bàndols a Aragó i a València. Sota ell prosperà el parlamentarisme, l'expansió marítima i de dret internacional representada pel Consolat de Mar, l'art, la literatura i les ciències que ens donaren els sarraïns. Aquests i altres aspectes del seu regnat han estat analitzats de bell nou, i enriquits amb un rigor extraordinari amb aquesta iniciativa que la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut ha dut a bon port amb la col·laboració del Consell Superior d'Investigacions Científiques, amb qui ens uneixen lligams científics molt estrets. Em plau felicitar la professora Maria Teresa Ferrer i Mallol, presidenta de la Secció i notable historiadora precisament de l'època estudiada, per la seva direcció i coordinació del congrés. I a tots els historiadors participants, que es troben entre les millors autoritats europees, per haver reeixit a aplegar un fons documental, crític i innovador que ja és, a hores d'ara, la referència fonamental per a conèixer el temps que dugué la monarquia aragonesa i catalana vers l'absolutament decisiu Compromís de Casp. Aquest, dos anys després de la mort del rei, assenyalà per sempre més la fi d'una dinastia catalana al capdavant de Catalunya.

SALVADOR GINER

President de l'Institut d'Estudis Catalans
Barcelona, febrer de 2012